

МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАР ВА ЁШЛАР ЎРТАСИДА ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11098016>

Саттарова Гулираъно Обид қизи

Ўзбекистон Республикаси Миллий Гвардияси

Навоий вилояти бўйича бошқармаси

Болалар билан ишлаш бўлими

инспектор-психологи, лейтенант

Аннотация

Мактаб ёшидаги ўқувчилар ўртасида ҳуқуқбузарликлар содир этилишини олдини олиш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш ҳақида қисқача тўхталиб ўтилган. Шунингдек, ёшларнинг ва вояга етмаганларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам кўрсатилган.

Калит сўзлар

Вояга етмаганлар, бола тушунчаси, ёшлар, ҳуқуқбузарлик, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, назоратсиз ва қаровсиз, боланинг қонуний вакили, васийлик ва ҳомийлик.

Ҳар қайси давлат, ҳар қайси халқ униб-ўсиб келаётган ёш авлод тимсолида шу халқнинг азалий орзу-интилишларини рўёбга чиқарадиган буюк кучни кўради. Айни дамда юртбошимиз томонидан амалга оширилиши белгилаб берилган барча саъй-ҳаракатларимиз ана шундай комил инсонларни тарбиялашга йўналтирилган. Юртимизда миллий кадриятларга асосланган ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг асосий мақсадларидан бири ҳам ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялашга ва уларнинг манфаатларини рўёбга чиқаришга қаратилгандир.

Масалан, ижтимоий жихатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилаларни ўз вақтида аниқлаш, шунингдек, уларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилиш ҳамда вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар содир этишининг олдини олиш, назоратсизлик ёки қаровсизлик оқибатида ҳаёти ёки соғлиғи учун хавф туғдирадиган шароитда бўлган вояга етмаганларни ўз

вақтида аниқлаш, кўмак бериш сингари эзгу фаолият давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишига айланганлиги бежиз эмас.

Мамлакатимизда вояга етмаганлар ва ёшлар манфаатлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, улар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасида амалга оширилаётган ишлар болаларни ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя қилиш самарадорлигини оширишда, ёш авлодни миллий ва умуминсоний кадриятлар ҳамда Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш борасидаги муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Болаларнинг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлаш, ўсмирлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш тизимини мустаҳкамлаш, ота-оналарнинг фарзандлари олдидаги масъулиятини ошириш мақсадида амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида юртимизда соғлом муҳитни шакллантириш асосий вазифа ҳисобланади. Бола тушунчаси 1989 йил 20 ноябрдаги БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция”сининг 1 моддасида келтирилган. Ўзбекистон Республикаси мазкур Конвенсияга Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992-йил 9-декабрдаги 757-ХII-сонли “Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенсияга қўшилиш ҳақида” ги Қарорига мувофиқ қўшилган. Ўзбекистон Республикаси учун 1994 йил 29 июльдан кучга кирган. Унга кўра, 18 ёшга тўлмаган ҳар бир шахс, болага нисбатан қўлланиладиган қонунчиликка кўра, у эртароқ вояга етмаган бўлса, **бола** ҳисобланади.

Юқоридагилардан кўришимиз мумкинки, Ўзбекистон халқаро ҳамжамиятнинг тўла ҳуқуқли субъекти сифатида жамиятнинг ижтимоий-ҳуқуқий ҳимояга муҳтож қатлами бўлмиш болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси ва бошқа умумэътироф этилган халқаро шартномаларни тан олди ҳамда уларга амал қилиб келмоқда. Шу асосда “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунинг лойиҳаси тайёрланди. Уни ишлаб чиқиш учун Россия Федерацияси, Беларус Республикаси, Латвия, Литва, Азарбайжон, Саха Республикаси (Якутия), Руминия, Гаити Республикаси ва бошқа хорижий мамлакатларда бола ҳуқуқларини тартибга солаётган қонунлар ўрганилди ва 2007 йил 23 ноябрда ЎРҚ-139 сонли “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни қабул қилинди. 2007 йил 1 декабрда маъқулланиб, 2008 йил 7 январьдан кучга кирди. Ушбу қонундаги асосий тушунчалар 3 моддада келтирилган:

бола (болалар) – ўн саккиз ёшга тўлгунга (вояга етгунга) қадар бўлган шахс (шахслар);

боланинг қонуний вакиллари – ота-оналар, фарзандликка олувчилар, васийлар, ҳомийлар;

васийлик ва ҳомийлик – ота-она қармоғидан маҳрум бўлган болаларни уларга таъминот, тарбия ҳамда таълим бериш, шунингдек уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида жойлаштиришнинг ҳуқуқий шакли. Васийлик ўн тўрт ёшга тўлмаган, ҳомийлик эса ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган болаларга нисбатан белгиланади.

Фарзанд ниҳолга ўхшайди. Уни ёшлигидан қандай тарбияласак, шундай вояга етади. Бунда албатта оила, маҳалла, жамиятдаги муҳит муҳим аҳамиятга эга. Ўзи, оиласи, халқи, маънавий илдизлари ҳақида етарли тушунчага эга бўлган бола жинойт кўчасига қадам босмайди. Бунга эришиш учун жамиятнинг ҳар бир аъзоси зиммасидаги масъулиятни чуқур ҳис этиши, бурчини сидқидилдан бажариши лозим.

Ўзбекистон қонунчилигига асосан, 2010 йил 29 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ, **вояга етмаган** – ўн саккиз ёшга тўлмаган шахс деб таъриф берилган.

Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси – вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлигига, улар томонидан ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этилишига имкон берадиган сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратилган, якка тартибдаги профилактика иши билан биргаликда амалга ошириладиган ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий ва бошқа чора-тадбирлар тизимидир.

ҳуқуқбузарликлар профилактикаси – ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, якка тартибдаги ва виқтимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизими.

Вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда жамиятнинг асосий бўғини бўлган оиланинг ўрни муҳимдир. Аммо, қайд этилган қонунда бу муҳим тадбирда оиланинг ўрнига аҳамият берилмаган.

Бизнингча, мазкур қонунга болалар таълим-тарбиясида, улар орасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ўта муҳим ўрин тутувчи оиланинг иштирокини қонуний тартибга солувчи, унинг маъсулиятини белгиловчи меъёрларни киритиш лозим.

Истиклол йилларида мамлакатимизда ёшларга таълим-тарбия бериш, ҳар томонлама баркамол авлодни вояга етказиш давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Афсуски, муаммоли, эҳтиёжманд ёки ижтимоий аҳволи оғир оилалар ҳамма жамиятда ҳам учрайди. Оиланинг парчаланиб, пароканда бўлиши, етарлича ғамхўрлик қилинмаслиги сингари омиллар эса, фарзандлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Оилада болаларга ғамхўрлик қилишнинг имкони бўлмаган ҳолларда давлатнинг роли кучайтирилиши зарур.

Ота-оналарнинг болалар тарбиясига масъуллиги Ўзбекистон Конституциясининг тегишли моддаларида ҳам белгилаб қўйилган. Унга кўра ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунга қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар. Бироқ вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олишда ота-оналарнинг иштироки таҳлил қилинганда, ота-оналарнинг 42,8 фоизи фарзандлари тарбиясига эътиборсиз эканлиги, 48,7 фоизи болаларини етарли даражада тарбиялай олмасликлари аниқланди. Ёшлар ўртасида бугунги кунда итоатсизлик, ота-оналарга қулоқ солмаслик иллати шаклланиб бормоқда. Ҳатто ўз ота-онасига нисбатан куч ишлатган ҳолатлар ҳам борлиги аниқланди.

Ҳар қандай мамлакат ўз келажагини болалар, вояга етмаган ёшлар тимсолида, аниқроғи уларни жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол қилиб вояга етказиш орқали келажагини олдиндан англай олади. Ёшлик даврининг алоҳида эътибор талаб қиладиган ўзига хос хусусиятлари бор. Бу давр ёшларнинг ўқиши, билим олиши, маълум бир касбларни танлаши ва эгаллаши, сиёсий ва фуқаролик ҳуқуқларга эга бўлиши, жамият олдидаги бурчларини англаб етиши, ўз дунёқарашини шакллантириб, мустақил ҳаётга киришиши, оила қуриши билан боғлиқ синов ва муаммолар билан тавсифланади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, жамиятимизда, мамлакатимизда қай бир соҳа ёки қай бир йўналишни олиб қарасак ҳам, уларни ривожлантириш ёш авлодни тарбияси билан боғлиқ эканини кўриш мумкин. Юртимизнинг эртанги тақдири кўп жиҳатдан бугунги авлоднинг таълим-тарбияси, маънавий камолотига боғлиқ. Шу боисдан ҳам вояга етмаганлар ва

ёшларга эътибор масаласига тарбиянинг муҳим воситаси сифатида қаралмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси
2. “Бола ҳуқуқлари тўғрисида” ги конвенция
3. “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида” ги қонун.
4. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида” ги қонун.
5. “Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 18.01.2021 йилдаги 23-сон қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида” ги қонуни.
7. <https://lex.uz>